

Konsivering av taket i Karl XI:s galleri

EVA JÄRNEROT, *Uppsala Konsivering*; EWA BJÖRDELL, *Stockholms målerikonsivering*;
KRISTIN FYRAND, *Stockholms målerikonsivering*

Vid mitten av 1990-talet rengjordes väggarna i Karl XI:s galleri på Stockholms slott med ett slående resultat. De tidigare smutsgråa väggfälten av stuccomarmor återfick sin ljusa gyllene kulör och pilastrarna sin vita marmor. Inte undra på att taket som inte rengjorts på över 100 år framstod som än mer smutsigt. Nu, mer än tio år senare, har även taket återfått sin forna prakt och rummets ytor utgör på nytt en helhet.

KARL XI:S GALLERI är kanske Nordeuropas mest magnifika och välbevarade barockrum. Galleriet har utformats av Nicodemus Tessin d.y. i tung prakt och med tidens ädlaste material. Ikonografin vill visa på Karl XI:s storhet som krigsherre och regent. När Tessin d.y. ritade inredningen hade han sett den då nyss färdigställda spegelsalen i Versailles, utformad i klassicistisk italiensk renässansstil. Med spegelsalen som förebild fick han i uppdrag att skapa ett liknande rum på Stockholms slott.

Med hjälp av diplomaten Daniel Cronström lyckades Tessin få duktiga franska och italienska konstnärer till Sverige för att utföra arbetet på plats. Arbetena i galleriet kom igång 1693. Måleriarbetet utfördes av Jacques Foucquet och för rummets skulpturala utsmyckning ansvarade René Chauveau och Pietro Pagani. När slottet Tre kronor brann 1697 förstördes stora delar av det påbörjade arbetet och mycket fick göras om. Efter branden återupptogs arbetena i galleriet omgående men det dröjde ända till 1761, i samband med firandet av kronprins Gustav (III):s 15-årsdag, innan hela rummet blev någorlunda färdigställt.

Galleriet flankeras av två kabinett som avskiljs från galleriet med var sitt konsolupp buret bjälklag. De tre välvda takens totala yta utgör tillsammans nästan 370 kvadratmeter. På dessa ytor trängs förgyllda plafondmålningar, skulpterade förgyllda lister, vitmålade halvskulpturer och reliefer av gips. Allt bärs upp av en kraftigt modellerad och förgylld konsolkornisch. Taket som vi ser det i dag är i sin utformning till största delen ursprungligt,

och med tanke på dess ansenliga ålder i väldigt gott skick.

Galleriet används till kungafamiljens representationsmiddagar, nobelmiddagen samt för galamiddagar i samband med statsbesök.

TIDIGARE RESTAURERINGAR

Galleriets tak har genomgått två mer omfattande restaureringar. Spår från dessa är större retuscherade områden på måleriet, delvis ny förgyllning på lister och ornament samt att skulpturerna blivit ommålade några gånger. Den första restaureringen utfördes vid mitten av 1800-talet. För restaurering av målningarna ansvarade fransmännen Privat & Biron. Deras kostnadsförslag var mycket knapphändigt och det framgår inte exakt vad som utfördes. I ett mer utförligt, men ej antaget anbud, inlämnat av Nils Månsson Mandelgren, gavs följande förslag: « borttagandet af plafondens orenlighet, lagning och retuschering samt fernissning två ggr ». Vid restaureringen lagades även takets skulpturer och rummets stuckatur. Femtio år senare var det åter dags för rengöring av taket. År 1899, under perioden juni–november, arbetade konservator C.W. Jaensson med « tvättning och restaurering av taket och den förgyllda listen i galleriet med dess båda kabinett ».

Efter 1899 finns inga uppgifter i arkiven som anger att några mer omfattande åtgärder gjorts i taket, vilket innebär att det vid 2007 års restaurering är 108 års smuts som har avlägsnats.

Vi har kunnat konstatera att de tidigare restaureringarna har sträckt sig längre än till bara retuschering. Till exempel har

Under 108 år har damm samlats på de skulpterade listerna och ramverken.

Taket är uppbyggt av brädpanel på ett regelverk av trä. På panelen har vass fäst med spik och metalltråd som underlag för gipset.

Avlägsning av fernissa med lösningsmedel.

blå partier som mantlar och himlen i det östra kabinettet målats om helt. Himlen och vissa av mantlarna har ursprungligen målats med ett pigment som heter smalt. Smalt består av krossat koboltglas och bryts ned av fettsyror som finns i oljan, vilket ger en gråaktig kulör. Troligen är det smaltens färgförändring som har varit orsaken till att så stora partier har målats över.

TAKETS MATERIALUPPBYGGNAD

Taket är uppbyggt av ett regelverk av trä som är klätt med brädpanel. På brädorna har vass fäst med spik och metalltråd, varpå ytan rappats med gips som köptes från Riga. Skulpturerna och alla dekorativa element är gjutna i gips i verkstad och därefter uppmonterade på plats i taket. Konsolkornischen är uppbyggd av kraftiga horisontella träbjälkar som klätts med gips genom att en profilerad schablon drags över ytan. Därefter har de dekorativa elementen fäst. Förlagorna till de skulpterade ramarna och taklisten har utförts i trä av en träsnidare. Träförlagorna har därefter använts för att skapa gjutformar. Det är därför man kan få känslan av att lister och ramar består av förgyllt trä. Några av figurernas attribut är skulpterade i trä och sedan förgyllda eller limfärgsmålade.

Alla ytor, utom skulpturerna, har sedan strukits med en bottenfärg i en varm röd nyans. Motivet till det figurativa måleriet har troligen skissats upp på den röda bottenfärgen med hjälp av kartonger. Ytorna har därefter målats med oljefärg eller förgyllts. All förgyllning är utförd med äkta bladguld på oljegrund. Oljan fungerar som klibbigt lim och fäster guldets mot underlaget. Analyser har visat att anläggningsoljan i taket är vallmoolja och att bladguldets består av 24 karat. De fyra lejonerna som är centralt placerade i rummet ger intryck av att vara av brons. Den effekten har man fått genom att patinera förgyllningsskiktet.

Det ligger två skikt av fernissa, som troligen har tillkommit vid olika tillfällen, på plafondmålningarna. Den har gulnat och mörknat med tiden och för att identifiera typen av fernissa har prover tagits och skickats för analys. De förgyllda partierna är ofernissade.

KONSERVERINGEN

Konserveringsarbetena inleddes med en förundersökning där man kartlade takets skadebild och dess behov av konserverings- och restaureringsåtgärder. Förutom

ett tjockt skikt med smuts och damm fanns följande skador:

- löst sittande färg på plafondmåleri och skulptur
- äldre missfärgade retuscher på plafondmåleriet
- gulnad och mörknad fernissa på plafondmåleri och kartuscher
- lösa och avslagna delar på gipsskulpturer och stuckatur
- mörka påmålningar på skulpturerna
- äldre oxiderade bronseringar på konsolkornischens förgyllning
- skador i gipset efter gamla eldragningar och installationer

Den inledande frågan var om den gulnade fernissan skulle avlägsnas eller inte eftersom den gav vissa färger en felaktig nyans. Frågan var dock vilka överraskningar som doldes under fernissan. Vi kunde se att ytorna bitvis var kraftigt retuscherade vilket riskerade framträda än mer om fernissan avlägsnades. Vi skulle då även stå inför ett omfattande retuscheringsarbete.

En annan fråga var hur vi skulle förhålla oss till skulpturgrupperna som ursprungligen varit vita. Efter att dammet avlägsnats blev skillnaden mellan ljusa ytor och eftermörknade påmålningar än mer påtaglig. De bemålade gipsytorna var känsliga för fukt men blev inte tillräckligt rena efter en torrengöring med radergummi. Skulle vi retuschera och i så fall i vilken omfattning?

En antikvarisk grupp tillsattes med representanter från Riksantikvarieämbetet, Statens fastighetsverk, Kungl. hovstaterna och slottsarkitekten. Gruppen har under hela projektets gång löpande träffats för att ta ställning till och diskutera nya frågor.

Att avlägsna fernissan var inte motiverat, trots gulningen, då den var i förhållandevis god kondition. Det visade sig att enbart rengöring gav färgerna en ökad klarhet och större kontrast mellan mörka och ljusa partier. En avlägsning hade inneburit en omfattande hantering av lösningsmedel vilket skulle ha medfört nya frågor kring arbetsmiljö och brandskydd. Det hade varit svårt att få detta arbete att rymmas inom projekttiden.

I samråd med den antikvariska kontrollgruppen beslutades att fernissan inte skulle avlägsnas och att skulpturerna skulle rengöras och påmålningarna retuscheras.

Skulptur på galleriets långsida under ytrensning. Observera hur mycket ljusare pallen blivit.

Klädet hade en mycket gulnad och ojämn fernissa som delvis avlägsnades med lösningsmedel.

Efter rengöringen syntes det att bakgrunden i kartuscherorna inte var svart utan fint marmorerad.

Konsolkornischens förgyllningar rengörs med citronsyra.

METODER OCH MATERIAL

Efter en noggrann dokumentation av skador rengjordes ytorna med mjuk borste och dammsugare. Lös färg konsoliderades med ett syntetiskt lim som injicerades under varje flaga med en spruta. För att avlägsna hårt bunden smuts på plafondmåleri och förgyllning var en våtrengöring nödvändig. Tester visade att fernissan var känslig för fukt och att en gelform med pH 6 gav bäst effekt och hade minst påverkan på fernissan. Citronsyra i lösning användes för rengöring av förgyllda ytor. För att vara säkra på att ingen citronsyra fanns kvar på ytan efterrengjordes alla ytor med fukt. Skulpturerna och en del marmorade ytor rengjordes med radergummi.

Vissa ytor misstänker vi aldrig har rengjorts efter utförandet. Detta gäller främst de pallar som skulpturerna på långsidorna är placerade på. Eftersom de varit så smutsiga har de framstått som svarta medan de egentligen är ljusa med en fint utförd marmorering. Detta gäller även den marmorade listen precis ovan konsolkornischen som nu återfått sin rosa och gröna marmorering.

Skador i stuckaturen lagades med gips. Avslagna tår och fingrar som återfanns på konsolkornischen återmonterades och försågs i vissa fall med ny armering. Skulpturernas lagningar och påmålningar retuscherades med limfärg. Lagningar i gips på förgyllningen ströks med shellack och omförgylldes med 23 $\frac{3}{4}$ karat bladguld. Även oxiderade sekundära bronseringar omförgylldes eftersom det inte gick att avlägsna dem utan att skada den underliggande förgyllningen. För att det nya guldets bättre skulle integreras med den omgivande förgyllningen slipades ytan lätt med pulver av pimpsten eller med hästtagel.

Bortfall och missfärgade retuscher på plafondmålingarna retuscherades i två steg. Efter att en grundfärg lagts i gouache slutfördes retuschen med en hartsoljafärg.

I galleriet finns sex kartuscher med marmorerad bakgrund som före arbetena framstod som helt svart. Färgsnitt visade på ett kraftigt skikt av svart sot inkapslat mellan två lager fernissa. Det låg även ett lager av sot direkt på färgskiktet, under fernissan. Efter samråd med den antikvariska kontrollgruppen beslutades att fernissan helt skulle avlägsnas. Effekten var slående. Fram kom en vackert utförd marmorering.

Lim applicerades partiellt under varje färgflaga. För att få limmet att tränga in bättre har ytan förvättits med alifatnafta.

Yxan är tillverkad av trä som målats med limfärg. Färgskiktet flagar kraftigt.

Yxan efter konservering då färgskiktet konsoliderats.

Då smutsen avlägsnats framträder listens marmorering i klara ljusa färger.

Utöver avslagna tår och fingrar hittade vi även andra lösa föremål på kornischen som strutsfjädrar, troligen från dammvippor, prismor från ljuskronor, en skärva från en keramiskål och en halv torkad citron. Vi har inte funnit några signaturer från konstnärerna men väl från hantverkare som arbetat där vid senare tillfällen.

En annan intressant upptäckt är att den svarta bakgrundsfärgen på konsolkornischens metoper är sekundär. Den har troligen från början haft en blågrön marmorering.

Dokumentationen har varit en stor del av arbetet. Skador och åtgärder har karterats och kommer att ingå som en del i konserveringsrapporten. En professionell fotograf har fotograferat taket före och efter konservering. För att få svar på frågor som har dykt upp under arbetets gång har prov från olika ytor skickats för analys.

Lagom till årets nobelmiddag tas rummet åter i bruk efter att varit stängt i nästan ett år. Gästerna kan nu sitta och njuta av ett tak som återfått sin gyllene lyster och glans, vilket vackert speglar sig mot väggarnas gula stuckomarmor och förgyllda ytor och vita marmor. **KV**

Ett löst finger limmas åter på plats sedan skadan armerats med tvinnad mässingstråd.

T. h. De ursprungliga klara färgerna träder åter fram på både figurerna och guldbakgrunden.

